

ANDERS GUSTAV ANDERSSON 1875-1950
 NÅGRA MINNESANTECKNINGAR FRÅN MIN BARNDOM OCH GUNNARS-
 STENARNA

Nedanstående minnesanteckningar är nedtecknade av Anders Gustav Andersson, Svallvikarn kallad, och tillägnade hans hustru Signe Viktoria. Renskrivningen är ursprungligen gjord av Signe Andersson, Sjöhistoriska Museet. Anteckningarna har tidigare varit publicerade i RÖster om en levande skärgård, red Erling Matz 1982.

Vi tror att anteckningarna har ett stort intresse för vår läsekrets varför vi återger dem här i oredigerad form.

Redaktionen för MAS-Meddelanden gm Erik Enström

Gunnarstenarna äro några kala klippöar, liggande rätt söder om Mellsten och nästan ost från Landsort.

Dit ut drevs en fredlös kristen man från fastlandet, då den kristna läran först började sprida sig, och han skulle dödas av var och en, som kom åt att göra detta. Han och hans anhängare byggde där en liten bergbyggnad av sten, på södra udden utav Norrskär. Kanske till försvar men även till bostad. Grundmurarna äro kvar av denna borg, fast mycket övervuxna. Storleken är omkring 5 meter i fyrkant.

Hamnen var då mer åt mitten, ungefär norr om denna bostad och vattenståndet var minst 10 fot högre än nu. Där hade de sina båtar, fast inloppet var tråkigt och svårt.

Han bodde där ute även på vintern. Där bad han sina böner med sina anhöriga. Han kallades den Helige Gunnar utav allmänheten på skäret, där hans namn nämndes med stor vörndnad. Altarskär är även från denna tid, där fanns nog ett altare åt Herren, kanske för offer.

Kyrkan i Ösmo var helt liten på denna tid, och den skulle han besöka. Han gick över sjön, till fastlandet på vattnet, så stark tro hade han, sades det. Men då han skulle återvända, sjönk han ned till fotlederna, så det blev tyngre att gå över sjön. Det sades att han trampat på ett sädesax och sådana fanns nog ej på skäret, där han bodde, så att ax var av stort värde. Jag minns denna sägen från mina yngsta barndomsår.

Vörndnad för Gud har nog sedan Helige Gunnars tid fortblivit på skäret. Där samlades alla, både gamla och unga, till en andaktsstund på söndagsförmiddagen uppe i trosabon P.A. Ljungstöms stuga, vilken låg på höjden nedanför kumlet på norra

sidan. Så det syntes tydligt att gudsfruktan höll sig kvar där, sedan skärets förste bebyggare Den Helige Gunnars tid. Hans tro levde kvar trots århundradenas långa tid.

På Altarskär har vi en kyrkogård, men dess ålder har jag ej kunnat fastställa ännu. På Söderskär bodde även fiskare, i mitten av 1600-talet, dessa vore från Häringe, vilket hörde till Strängnäs biskopsstift. Där har varit två stugor. I hamnen fanns en stor sten, vilken av min fader kallades Söderskärs trumma. Den har legat på någon slags balans. Då jag var där hade sjön slagit upp en del småsten, som kilats fast under stenen så att balansen var borta. Det var en mycket underlig sak. Om den använts av ålder, som trumma när ej någon annan fanns vet man ej, alltnog var det som någon ihålig ton när man steg upp på stenen.

På Bodskär där vi hade vår stuga, fanns en trumma, vilken användes utav hamnfogden att ge alarm på, när man skulle ut efter skötarna på morgnarna. Ordningen var att alla skulle på en gång gå i båtarna och ro ut ur hamnen gemensamt. Det var för att i fall skötarna utav strömmen förts ihop så fingo de gemensamt skilja på dem. Den ifrågavarande hamnfogden skulle väljas utav fiskarena för hela sommaren varje år.

På mitten av eller förra hälften av 1800-talet fanns på skäret 6 stugor. Min farfar köpte vår stuga i mitten av 1840-talet av en trosabo vid namn Anders Öberg. Köpebrevet fanns i familjen 1920 men sedan förkom det. Till varje stuga fanns en saltbod av timmer med brädtak. Även stugorna voro försedda med tak av bräder utom den ovannämnda Ljungströms stuga, vilken var täckt med tegel. Alltsammans förföll sedemera då ingen tillsyn var.

Det var en tillbyggnad till varje stuga, som var 3 meter lång och hade samma bredd, som stugan. I stället för fönster fanns gluggar med skjutluckor. Dessa bodar kallades slöjdbodar, och där tillverkades de tunnor eller fjärdingar i vilka fisken nedsaltades. Virket till dessa tunnor fick fiskarena köpa utav Nynäs Gård, som ägde alla skogar utmed sjön. Virket höggs i skogen och fraktades hem av fiskarena själva. Tunnorna skulle vara vara försedda med band, som höggs av hassel och skulle hålla så stor längd att den räckte om tunnan. Bandet skars och böjdes i ring att torka. Innan bandet skulle användas skulle det uppblötas betydligt. Detta kunde ske i vattensamlingarna,

som fanns i berget.

Den förutnämnda trumman fanns kvar i stugan i slutet av 1890-talet, den var blåmålad med gult skinn. Så fanns där ett fyrkantigt solur av planslipad brun hård sten. Den satte min far upp efter nordriktningen vilket han hade reda på och som är inkant av Mellsten. Så var där tre stycken hål i stenen för spetsiga träpinnar två för riktningen och en för skuggan från solen, vilket någorlunda stämde med klockan. Det var en särskild stolpe det ställdes på.

Det underligaste var där med vatten. Där finns å sydvästsidan av Norr- eller Bodskär en ganska stark källåder vilken utav fiskarena gjordes ren ibland, nu igenväxt av mossor och enris och ganska svår att finna efter alla år. Men nedanför berget var en stenlagd brunn upptimrad av kullriga stenar där vatten togs på den tiden. Det var klart och fint men det kom nog från samma källåder som den förutnämnda som ligger högre. Svårt hade fiskarena med hamnen och sina båtar. När det började blåsa i synnerhet östlig vind måste alla ut och hjälpas åt att draga upp båtarna på land vilket var ganska besvärligt då det gjordes med handkraft utan block. Den största skötbåtens längd var 24 fot, de andra något mindre. Ännu synes i berget nötningen av körlarna, så där har slitits många skarpa tag. Järnringarna för förtöjning fanns på ett par ställen i hamnen och en på Måshällan. I bergkanten av den innersta delen av hamnen fanns även fyra stycken hål i vardera sidan inhuggna i berget omkring tre tum vida och nära tre tum djupa. Dessa vore för landgångar som hängde på fötter och dessa fötter hade sitt fäste i hålen som voro huggna i berget och vid dessa landgångar var fiskarbåtarna förtöjda då de i- och urlastades.

Ejderfågeln var ganska tam där, de lade sina ägg i torkplatserna för skötarna ej långt från stugorna. När innevånarna om kvällen ätit gröt och mjölk och det fanns något kvar så ställdes det ut ett kärl av maten i närheten av ejderhonans bo och andra morgonen var kärlet tomt.

Och runt om skäret var det mycket ejder som låg hela dagen lång och hade sina ljud och lekar i frid och ro. Men dessa tider är flydda, nu är det helt annat med fågellivet.

På Altarskär fanns å höjden å norra delen en del stenar uppställda en och en var för sig, vad dessa varit förr vet eller visste ej någon.

Fisket var vissa år rätt så givande. Utanför södra udden av Söderskär är läggningen-huvudplatsen för strömmingsfisket. Där har under århundraden tagits upp tusentals tunnor. Så är det Östergrundet liggande längre nordost för Bodskär, och så är det sundet mellan Bodskär och Knuven. De vore de huvudsakliga på den tiden.

Torskfisket var nog rätt så bra i synnerhet utanpå Söderskär. Där var en plats som kallades Anders Öbergs håll där det var stora torskar och bästa platsen för fiske med snöre. Så var det nog flera mitt emellan skären med pejlingsmärke på Viksten, Grän, Måsknöv och Mellsten vilka nu äro bortglömda. Torsken rensades och saltades i tunnor.

Sedan gjordes på skäret mindre tunnor $\frac{1}{4}$ dels och $\frac{1}{8}$ dels i vilka torsk och strömming var för sig insaltades för att på detta sätt gå till marknaden i Mälarstäderna, Norrköping, Nyköping, Södertälje och kanske även Stockholm.

Så roddes eller seglades båtarna fullastade med fisk till fastlandet dvs hem. Där lastades fisken upp och låg till slutet av september. Vissa dagar i denna månad var marknadsdagar, då var det att ro och segla igen till dem.

Allt hö eller gräs slogs emot slutet av juni eller början av juli, torkades och bars till sjön, lastades i de stora marknadsbåtarna och hemfördes till Sandskär där min mors farbror bodde och hade en ko.

Det blev en stor last när allt gräs kom tillsammans på Bodskär. På Söderskär slogs även gräs. Det var ett ymnigt gräs på Öarna, jorden var mättad av fetma från all strömming som där arbetades med och all fet saltlake som tömdes ut på marken.

Arrendet för fisket därute betalades till Nynäs gård. Det betalades en fjärdedels tunna salt strömming för varje båtlag, den skulle som vanligt packas ner i tätt kärl och föras upp till gården. Fisken användes av gården som lön in natura till sina statdrängar, för det var nog nästan huvudnäringen då. Det var ett hårt arbete att ro dessa stora båtar i hård blåst ut och hem till skäret, de voro omkring 23 å 25 fot långa och skärgårdsbyggda med riggning av råsegel.

Nu var det sprisegel som mest i senare tid förekom, för råsegel måste vid kryssning hissas ned för varje slag, det hette att åsa om, för halsen av seglet fastsattes längst förut i stäven. Det behövdes tre man vid skötsel av råsegel vid kryssning, en man till rors och två man vid seglet. Seglet gjordes av hemmavävd linneduk och garnet till väven spanns för hand på vanlig spinnrock. Till tågvirke köptes hampa i städerna vid marknaden och sedan spann fiskare själva både sina grova och fina linor.

Värst av allt var att komma in i hamnen genom brotten på de grunda vatten som är i alla inlopp till hamnen på Bodskär när det var hård sjö. Det var 4 stycken roddare och en man till rors annars gick det ej att styra så stora båtar. När jag var barn och var därute var det min morfars far som var rodersman.

Mig veterligt hände aldrig någon olycka vid landningen utan det klarade sig bra fast det var nog som ett underverk vid flera tillfällen. En rätt så underbar händelse omtalas av de gamla på skäret. Det var såsom vanligt att alla hade sina strömmingsskötur ute på flera håll, men så var det en av båtarna som ej hann med då de skulle fara hem till Bodskär. Det var mycket brått ty det började blåsa hård sydost som hastigt ökade än mer. De vågade ej över till Bodskär i det hårda vädret som var utan de tog slutligen i land på läsidan av Söderskär sedan de suttit och hållit med båten i lä. Då beslöt de att de skulle gå i land på skäret och ta upp en del av lasten. Utav nervositet eller slarv så gick båten ifrån dem och ut från land. Då stod alla på skäret utan mat och skydd i det hårda vädret. Båten höll sig kvar i Altarskärssundet utan att gå ner på Altarskär ehuru vinden låg ditåt. Den låg visst där i flera timmar, men som genom ett under kom båten upp mot Söderskär igen fast det var mot vinden. Slutligen kom den så nära att en man kunde kasta en lina utav det tågvirke de lastat upp och få den ut till båten och där fäst så det gick att hala den upp på skäret, men nästan hela dagen gick utan att det blev vare sig mat eller vila. Det var nog oro hos dem som var på Bodskär.

Även en tragisk händelse förekom också. Det var en broder till ovannämnde Ljungström från Trosa vilken rodde en eftermiddag till sydvästsidan på Flatskär för att pimpla torsk. Han blev borta med båten vilken var 17 fot och med kölbygge. Vädret var

Han blev borta med båten vilken var 17 fot och med kölbygge. Vädret var ganska lugnt.

Jag kom med mina föräldrar A E Andersson född i Lövlund 1852 och Karolina Sofia Andersson född i Hamnvik 1853, till Gunnarsstenarna då jag var 16 månader gammal och var där varje sommar intill dess jag började skolan i Fagersund. Ditut till Gunnarsstenarna for även min mors farbror som också bodde där ute. De begav sig ut i början eller i mitten av maj månad och då var även hans far med vilket förut omtalats. Han var gammal skeppare på Nynäs Gårds vedskuta så han hade vana vid sjön. Han bodde som skeppare å Svedsvik vid Nicksta vilket då var boställe för skepparen under baron C G Adlercreuts tid. Sedan efter hans död byggdes Karlsvik på Järflotta som boställe för skepparen som då hette Gustavsson och sedermera drunknade i Nybroviken i Stockholm.

Jag har många gånger besökt Gunnarsstenarna som ung för torskfiske och sjöfågelsjakt. På den tiden var det mycket gott om fågel där. Stora hopar låg då ute vid södra udden på Söderskär där man då kunde se flera hundra ejder på en gång och det var ett liv och ett väsen utav dessa. På Altarskär häckade på den tiden rätt många ejder, även svärtor häckade där likaså på Söderskär.

På 1800-talet finnes inhuggna i ett slätt berg namnen på fiskare som då vore bosatta där. Jag kan ej namnge dem för jag har glömt bort detta men kommer jag dit så skall jag leta fram dem. Det är nog i min farfars tid dessa namn höggos in.

När jag vid sexton månaders ålder kom ut till Gunnarsstenarna fick jag ligga i skötbåten när föräldrarna skulle ut med skötarna. Jag fick ligga inbyltad som ett knyte på båtens bottenlappar och även vid upptagning av skötarna måste jag tagas med ut i de tidiga morgontimmarna då jag nog var rätt sömning men det måste ju gå.

Värst var det med mjölken. Den var det ont om och knappt en gång i veckan gick färden i land efter mjölk och då man måste ro eller segla gick det långsamt.

Jag undrar hurudana roddbåtar det fanns här ute på vår första tid, hur man kunde klara sig ute vid Gunnarsstenarna med dessa primitiva båtar. De större hade väl samma konstruktion som vikingaskepp men de gick nog ej att få upp alltför stora båtar på land.

Det var nog lite underligt men om någon av fiskarena skulle dö under sin frånvaro från skäret visade sig en orm därute, således ett dåligt tecken, men som jag vet fanns ej ormar där ute på skäret.

Men även mystik förekom där ute i den stilla ensamheten där det ej hördes något annat än vågornas eviga brus och fiskmåsarnas stilla prat i synnerhet när de hade ungar eller på försommaren då de hade sin parningstid. Men när kvällens tid kom och den sedvanliga rågmjölsgröten ätits behövde de gamla ut bakom någon vägg för oundgängliga behov. Då hörde dessa personer i synnerhet de gamla kvinnorna väsen och arbete i skötgården, det vill säga upphängningsplatsen för strömmings-skötarna, utav några andliga varelser vilka arbetade med skötar och piskade lekrommen och fjäll ur skötarna och väsnades. Då sades det att den natten skulle det bli god fångst. Gunnarstenarnas fiske har legat i händerna på Trosabor, alla var de där i från. Det skulle vara något kungligt brev som tillförsäkrade dem rättigheten. Men en vådeld som övergick Trosa kyrka där papperen förvarades förstörde dem.

Men varför skulle den Helige Gunnar ej vara från Södermanland ifrån dessa trakter, som sedan alla fiskare kom? Den frågan är ej lätt att besvara om ej omöjlig.

Uppe på berget på södra sidan av kumlet finns en stor fördjupning i berget, den benämnes för Kummelsängen och dit gick fiskarena och hade med sig en rock att hava över sig och något under huvudet. Bergsfördjupningen var mycket gräsklädd och där var stark sol och friska vindar. Där vilade fiskarena ut efter nattens och morgonens arbete på havet och med gälningen (rensningen) av strömmingen. Råket (inälvorna) efter strömmingen lades i stora öskar vilka hörde till de stora båtarna och rymde 2-3 liter. Dessa tömdes ut i stranden eller på berget åt sjön och hundratals fiskmåsar slukade råket varefter som det tömdes ut. Sedan flög dessa ut till Flatskär där de hade sina bon och hem. Det var ett idylliskt liv därute bland fågel och fisk, jag glömmer det aldrig.

Men det har även varit hemska och olycksbringande stunder där ute t ex när polska sändebudet von Schlippenbach förgicks i en novemberstorm 1660, då kronoskeppet "En Resande Man" avseglade från Älvsnavben och skulle troligen till Danzig men resan

gick ej så långt. En rasande ovädersstorm överföll fartyget strax som det kom till havet, seglen slets bort och fartyget blev manöverodugligt och drev redlöst ned mot Gunnarsstenarna där det tydligen törnade på Altarskärshällen för vinden var nordost med snö vid den tiden på året. Fartyget sjönk så i djupet där och ligger fortfarande kvar. Då förgick sändebudet von Schlippenbach och hans män och skeppsbesättning. Von Schlippenbach är begravd i St Maria kyrka i Stettin men hans män och skeppsbesättning på kyrkogården på Altarskär. Von Schlippenbachs tillhörigheter och hans fina serviser finns ännu kvar där i vraket.

Det finns ett skeppsvrak till, har jag hört sägas, vid Bodskär, men av vad nationalitet och fartygsslag detta var vet ingen.

En del utav skären äro av vulkanisk natur. Det finns på Altarskär koboltmalm och där finns en plats som kallades för gruvan förr i tiden och det var visst något prov som togs där. På Söderskärs norra udde finns det kalksten.

Efter den Helige Gunnars tid var det lång tid som Norrskär var bebott på södra sidan där hamnen fanns efter vad jag hört. Den nuvarande hamnen fanns ej, men sedan Måshällan blev så hög så den skyddade för sjöhävningen och brotten öster ifrån så började den norra delen att bebyggas. Hela norra udden steg över vattnet så där blev utav naturen en någorlunda hamn vid hyggligt väder samt sydvästliga och västliga vindar. Kan ej säga när tiden var då norra delen bebyggdes men det var nog i 1500-talet och början av 1600-talet för de stugor som fanns i början av 1890-talet var fyra. Det var som en liten by. Stugorna voro då om jag nämner dem i de namn som vi då gjorde. Den första till vänster vid uppgången från hamnen benämndes rådman Ljungbergs, den därnäst var Holmströms och efter denhar det stått en till stuga men jag har glömt bort vem den tillhörde, den var det endast grunden kvar av i min barndom. På höger sida låg först Anders Öbergs och efter den en mycket ålderdomlig och nästan fallfärdig stuga vilken kallades Söderbergsstugan. Fortsatte man vidare fram söderut så låg den Ljungströmska stugan något till vänster längre fram högre upp på berghöjden, den hade trappsteg av stora stenar. Den var den yngsta för den byggdes mot slutet av 1700-talet, och användes nog i kanske hela sin tid som bönehus utav fiskarfamiljerna. Det var en saltbod till varje stuga liggande utanför.

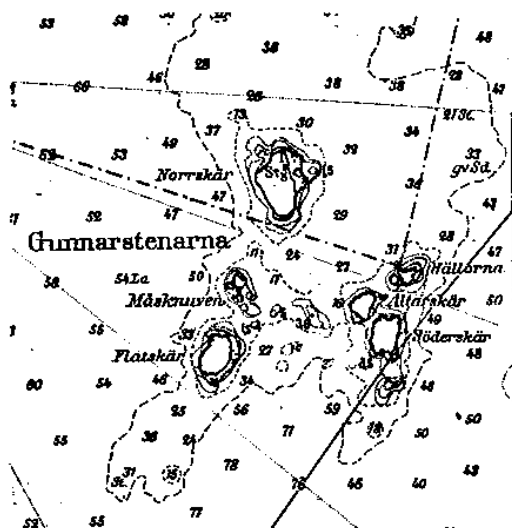

Så var det kumlet högst upp. Väster om detta låg ett litet kummel, som var pejlingsmärke för Östergrund, vilket ligger långt nordost ut från där det skall vara 17 famnar vatten. Omkring den gamla hamnen har det nog funnits byggnader men på den tiden fanns nog ej tegel så det är ej gott att se var de stått.

De kanske var med eldstad i mitten och hål i taket och då gjordes ej grund utan timret låg på marken möjligen på hörnstenar. Dessa hus tillhörde de mest primitiva. Alla hus timrades på den tiden ty något sågat virke var ej gott efter, men taktäckningen måste nog sågas. Annars klöv de stora stockar mitt itu och högg dem släta på insidan. Det var till golv som de gjorde så. Dessa timrade hus höll sig uppe i flera hundra år.

- 0 -

Sjökortsutdrag i skala 1:50 000, observera att den i norr belägna Norrskär, i texten även kallad Bodskär, ej är stort mer än 400-250 m stor. Vi avser att i kommande nummer presenter en länge efterlyst rapport om de idag synliga lämningarna efter det gamla fiskeläget som så utförligt beskrivs i "Svallvikarns" berättelse. Området inventerades 1979.

ur sjökort 715:a